

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O`RTA MAXSUS TA`LIM VAZIRLIGI

AL-HORAZMIY NOMIDAGI URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

«PEDAGOGIKA» FAKULTETI “BOSHLANG`ICH TA`LIM SPORT

TARBIYAVIY ISH” 304- GURUH TALABASI

QALANDAROVA SANOBAR OLLAYOROVNANING

“TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI”

FANIDAN

“O`quvchilarning aqliy tarbiyasiga dunyoqarashining, axloq, odobning
shakllantirishi” mavzusida yozgan

KURS ISHI

TOPSHIRDI:

QALANDAROVA SANOBAR

QABUL QILDI:

P.F.N. M. SALAEVA,

URGANCH-2012 YIL.

O`quvchilarning aqliy tarbiyasiga dunyoqarashining, axloq, odobning shakllantirishi.

REJA

1. Ilmiy dunyoqarash va tafakkurni shakllantirish.
2. Aqliy tarbiya va ilmiy dunyoqarashning asosiy belgilari va mohiyati.
3. Ta`lim-tarbiya jarayonining izchil, uzluksiz, tizimli xamda aniq ijtimoiy maqsad asosida tashkil etilishi.

XULOSA

Ilmiy dunyoqarash va tafakkurni shakllantirish. Dunyoqarash tabiat, ijtimoiy jamiyat, tafakkur xamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e`tiqodlar tizimidir. Mazkur tizim doirasida ijtimoiy-goyaviy, falsafiy, iqtisodiy, tabiiy-ilmiy, ma`naviy-axloqiy, estetik, xuquqiy va ekologik bilimlar negizida shakllangan e`tiqodlar asosiy tarkibiy unsurlar sifatida namoyon buladi.

Muayyan dunyoqarashga ega bulish shaxsda atrof-muxit, ijtimoiy munosabatlar, mehnat faoliyati va ishlab chiqarish jarayoni, sub`ektlarga nisbatan ma`lum munosabatning qaror topishi, shuningdek, shaxs tomonidan zimmasidagi ijtimoiy burchlarini tulakonli anglash va ularni bajarishga nisbatan mas`uliyat tuygusiga ega bulishi uchun zamin yaratadi.

Shaxsda dunyoqarash izchil, tizimli, uzluksiz xamda maksadga muvofik tashkil etilayotgan ta`lim-tarbiyaning yulga kuyilishi, uning turli yunalish va mazmundagi ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishi, shuningdek, uzuzini tarbiyalab borishi natijasida shakllanadi. Yosh avlod dunyoqarashining shakllanishida ta`lim muassasalarida o`qitilishi yulga kuyilgan tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar asoslarining ular tomonidan puxta uzlashtirilishi muxim urin tutadi.

Shaxsning ma`naviy-axloqiy qiyofasi, xayotiy yondoshuvlari, uning uchun ustuvor axamiyatga ega bulgan qadriyatlar xamda axloqiy tamoyillar mohiyati u ega bo`lgan dunyoqarash mazmunini ifodalaydi. O`z navbatida dunyoqarashning boyib borishi shaxsning shaxsiy sifat va fazilatlarining tobora barqarorlashuvini

ta'minlaydi. Uz mazmunida ezgu goyalarni ifoda etgan dunyoqarash shaxs kiyofasida namoyon bulayotgan ijobiy fazilatlarning boyib borishiga yordam beradi.

Dunyoqarash o'z mohiyatiga kura, ilmiy (muayyan falsafiy tizimga ega) va oddiy (muayyan falsafiy tizimga ega bulmagan) dunyoqarash tarzida farqlanadi. Ilmiy dunyoqarash asosida uzluksiz, izchil ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta o'zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlik kasb etgan goyalar yotadi.

Shaxs dunyoqarashini shakllantirish uzoq muddatli, dinamik xususiyatga ega murakkab jarayon sanaladi.

Aqliy tarbiya va ilmiy dunyoqarashning asosiy belgilari va mohiyati. Shaxs dunyoqarashining shakllanishida aqliy tarbiya muxim o'rin tutadi. Aqliy tarbiya shaxsga tabiat va jamiyat tarakkiyoti tugrisidagi bilimlarnii berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkurini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat bo'lib, uni samarali yo'lga qo'yish asosida dunyoqarash shakllanadi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida yoshlarga aqliy tarbiyani berishga aloxida e'tibor karatilmolkda. 1997 yilda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida kabul kilingan O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim tugrisida»gi konuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» mazmunida xam yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yukori malakali kadrni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yunalishlaridan biri ekanligiga urgu beriladi. Yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yukori malakali kadr bulib etishish mavjud ilmiy, shuningdek, kasbiy bilimlarni puxta egallash demakdir. Binobarin, chukur bilimlarga ega bulish tabiiy xamda ijtimoiy jarayonlarning mohiyatini anglash, ularning ijobiy va salbiy jixatlarini kura va baxolay olishga imkon beradi.

Aqliy tarbiya o'quvchilarni ilm-fan, texnika, texnologiya xamda ishlab chiqarish soxalarida kulga kiritilayotgan yutuklar bilan tanishtirish, ularda ijodiy, erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini xosil qilishga zamin yaratadi.

Aqliy tarbiya jarayonida quyidgi vazifalar xal etiladi:

1. Tarbiyalanuvchilarga ilmiy bilimlarni berish.

2. Ularda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ongli munosabatni qaror toptirish.

3. Mavjud bilimlardan amaliyotda foydalanish ko'nikma va malakalarini tarkib toptirish.

4. Bilimlarini doimiy ravishda boyitib borishga intilish tuyg'usini shakllantirish.

5. Bilimlarni o'zlashtirishga yordam beradigan psixologik kobiliyatlar (nutk, diqqat, xotira, tafakkur, ijodiy xayol) va xususiyotlar (aniq maqsadga intilish, qiziquvchanlik, kuzatuvchanlik, mustaqil fikrlash, ijodiy tafakur yuritish, uz fikrini asoslash, mavjud ma'lumotlarni umumlashtirish, guruxlashtirish, mantiqiy xulosalar chiqarish va xokazolar)ni rivojlantirish.

Aqliy ta'lim va tarbiya birligi asosida shaxsda tafakkur (ijtimoiy voqea-xodisalarning ongda tolaqonli aks etishi, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli) rivojlanadi. Manbalarning ko'rsatishicha, aqliy tafakkurning mavjud darajasini belgilash bir qadar murakkab bo'lib, quyidagi belgilarga ko'ra aniqlanishi mumkin:

1. Ilmiy bilimlar tizimining mavjudligi.
2. Mavjud ilmiy bilimlarni o'zlashtirib olish jarayoni.
3. Fikrlash ko'nikmasiga egalik.
4. Bilimlarni egallashga bulgan kzikish xamda extiyojning yuzaga kelganligi.

Aqliy tafakkur uzoq muddat xamda tinimsiz izlanish natijasida yuzaga keladi. Uning shakllanishida ilmiy qarash va e'tiqod o'ziga xos o'rin tutadi.

Ilmiy qarash (yunoncha «idea»- goya, tasavvur, tushunchalar yigindisi) - muayyan xodisa, jarayonning moxiyatini yorituvchi, ilmiy jixatdan asoslangan fikr, goya bulib, u shaxs tomonidan mavjud ilmiy bilimlar tizimi puxta o'zlashtirilganda, bilimlarni bir-biri bilan takkoshlash, solishtirish, predmet, xodisa yoki jarayon moxiyatini taxlil qilish natijasida yuzaga keladi. O'quvchilarni ijodiy fikrlashga o'rgatish, ixtirochilik ko'nikmalarini shakllantirish ular tomonidan ilmiy izlanishlarni olib borish va ma'lum ilmiy qarashlarni ilgari surilishiga zamin yaratadi.

Aqliy tarbiyani samarali tashkil etish shaxsda ilmiy tafakkurning yuzaga kelishini ta'minlaydi. Ilmiy tafakkur – inson aqliy faoliyatining yuksak shakli sanalib, ijtimoiy voqea-xodisalar, jarayonlarga nisbatan ilmiy yondashuvni anglatadi.

E'tiqod dunyoqarash negizida aks etuvchi ijtimoiy- falsafiy, tabiiy, iqtisodiy, xuquqiy, ma'naviy-axloqiy, estetik xamda ekologik bilimlarning takomillashgan kurinishi; muayyan goyaga cheksiz ishonch bulib, uning shakllanishi bir necha bosqichda kechadi. Birinchi bosqichda ular beqaror va vaziyat takozosiga kura uzgaruvchanlik xususiyatini kasb etadi. Ikkinchi bosqichda ma'naviy-axloqiy qarashlarning barqaror tamoyillariga aylanadi. Mavjud talab, jamiyat tomonidan tan olingan axloqiy koidalardan chetga chiqish kiyin, ziddiyatli vaziyatlarda ongli xarakatni tashkil etish, irodaviy sifatlarga tayangan xolda ish kurish takozo etiladi. Uchinchi bosqichda e'tiqod barcha vaziyatlarda xam ustuvor ma'naviy-axloqiy tamoyil bulib koladi. O'quvchi tomonidan uzlashtirilgan ilmiy bilimlar xayotiy munosabatlar jarayonida keng kullanilganda, ularning asl moxiyati chukur xis kilingan va anglangandagina e'tiqodga aylanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov asarlarida yoshlarning bilimli, yuksak tafakkur egasi bulish borasidagi qarashlar muxim urin egallagan bulib, ularning intellektual saloxiyatini jamiyat tarakkiyotini ta'minlovchi omil ekanligiga aloxida urgu beriladi. Chunonchi, «... ilmu ma'rifat insonni yuksaklikka kutaradi. XXI asrda, men ishonaman, madaniyat uchun, ilmu ma'rifat uchun jonini beradigan va buni xayotining asosiy maksadi kilib kuyadigan yangi avlod paydo buladi. Biz ana shu avlod uchun yashayapmiz. Biz ana shu olijanob maksadlarni odamlar ongiga singdirish uchun xarakat kilayapmiz. Biz kutayotgan avlod mana shu boylikni dunyodagi eng katta boylik deb bilsa, xayotini shunga baxshida etsa, bilingki, odamzod yorug kunlarga erishishi mukarrar»¹.

Shark mutafakkirlari uz asarlarida bilish xamda inson aqliy tafakkuri masalalariga aloxida urin bergan. Xususan, Abu Nasr Forbiy inson tomonidan borlikni anglanishi, tabiat sirlarini anglashida ilm-fanning rolini xal kiluvchi omil

¹ Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi //Tuzuvchilar Sh.Qurbonov, R.Ahliddinov, H.Saidov. – Toshkent, Sharq nashriyot-matbaa kontserni, 1999. – 57-bet.

sifatida baxolaydi. Allomaning fikricha, inson tanasi, miyasi, sezgi organlari u tugilganda mavjud bulgan bulsa, aqliy bilimi, ma'naviyati, ruxiyati, intellektual va axloqiy sifatlari, xarakteri, dini, urf-odatlari, ma'lumoti tashki olam, ijtimoiy muxit ta'sirida, odamlar bilan tashkil etayotgan munosabatlari jarayonida shakllanadi.

Abu Nasr Forobiyning e'tiroficha, inson akli, fikri uning ruxiy jixatdan yuksalishining maxsulidir. Inson bilimlarni uzlashtirar ekan, borlikda tirik mavjudotning yaratilish tarixigacha bulgan ma'lumotlarni uzlashtira oladi, ularni yaratadi, ilmiy jixatdan asoslaydi.

Allomaning mazkur fikrlarini davom ettirgan xolda Abu Rayxon Beruniy kuyidagilarni ilgari suradi: «Inson narsa va xodisalarning fakat tashki sifati xamda xususiyatlari xakida bilim olmay, balki tafakkuri, akli tufayli narsa va xodisalarni takkoslaydi, bir-biri-bilan solishtirib kuradi, uz bilimlarining chinligini aniqlaydi»². Mutafakkir, shuningdek, odamlar tomonidan bilimlarni uzlashtirilib borishi yangi bilimlarning yaratilishiga olib kelishini aytadi: «Ilmlar kupdir. Ular zamoni ikbolli bulib, turli fikr va xotiralar ularga kushilib borsa, kupayadi. Odamlarning ilmlarga ragbat qilishi, ilmlarni va ilm axllarini xurmatlashi usha ikbolning belgisidir. (Ayniksa) xukmron kishilarning ilm axlini xurmat qilishi turli ilmlarning kupayishiga sabab buladi»¹.

Abu Ali ibn Sino uz asarlarida bilim tushunchasiga sharx berish bilan birga bilimning chukur uzlashtirilishi donishmandlik ekanligini aloxida kayd etadi: «Ilm narsalarning inson akli yordami bilan urganilishidir. Bilim deb esa, narsalarni idrok qilishga aytiladi. Bu shundayki, inson akli uni xato va yuldan toymasdan turib unga erishishi kerak buladigan narsadir. Bordiyu, bu dalillar ochiq-oydin bulsayu, isbotlar chinakamiga bulsa, u xolda bunga xikmat – donishmanlik deyildi»².

Yusuf Xos Xojibning «Qutadg'u bilig» («Saodatga boshlovchi bilim») asari ta'bir joiz bulsa, bilimning moxiyati, uning ijtimoiy xayotdagi axamiyati, inson kamolotini ta'minlashdagi roli, yozuvliklarni bartaraf etuvchi vosita ekanligi

² Beruniy Abu Rayxon. Tanlangan asarlar. III jild. – Toshkent, Davlat nashriyoti, 1966. – 7-bet.

¹ Beruniy Abu Rayxon. Tanlangan asarlar. II jild. – Toshkent, Davlat nashriyoti, 1965. – 125-bet.

² O'zbek pedagogikasi antologiyasi //Tuzuvchi-mualliflar:Xoshimov K., Safo Ochil. – Toshkent, O'qituvchi, 1995. – 137-bet.

tugrisidagi komus sanaladi. Allomaning fikricha, bilimli bulish ezgu ishlar tantanasini ta'minlovchi garov bulib, uning yordamida xatto osmon sari yul ochiladi:

Xamma ezguliklar bilim nafi tufaylidur,
Bilim tufayli, guyo kukka yul topiladi.

Ushbu fikrlarni ifoda etganda alloma nakadar xak edi. Zero, oradan tukkiz-un asr vakt utgach, inson nafakat osmonga ucha oldi, balki koinotni xam zabt etishga muvaffak buldi.

Baxovuddin Naqshbandiy tarikatida avliyolik kuch-kuvvatini ezgulikka, ilm-ma'rifatni rivojlantirishga yunaltirish etakchi urin tutadi. Binobarin, ilm-ma'rifat zulm va bid'atdan forig bulish yulidir. Alloma tomonidan ilgari surilgan «Xilvat dar anjuman», «Safar dar vatan» goyalari mavjud bilimlarni suxbat xamda amaliyot yordamida uzlashtirish maksadga muvofikligiga ishoradir. Zero, baxs-munozaralarda, doimiy izlanishlarda xosil bulgan ilm puxta va mustaxkam buladi.

Alisher Navoiy bilimlarni izchil, uzluksiz uzlashtirish zarurligini uktiradi. Shuningdek, ilm urganish mashakkatli yumush bulib, uni urganishda ayrim kiyinchiliklarni engib utishga tugri kelishi, bu yulda chidamli, kanoatli, bardoshli bulish orkaligina mukammal bilimga ega bulish mumkinligini ta'kidlaydi.

Abdulla Avloniy esa inson aqliy kamoloti xususida to'xtalar ekan, quyidagilarni bayon etadi: «Ilm dunyoning izzati, oxiratning sharofatidir. Ilm inson uchun goyat mukaddas bir fazilatdur, zeroki, ilm bizga uz axvolimizni, xarakatimizni oyna kabi ko'rsatur, zexnimizni, fikrimizni kilich kabi utkir kilur, ilmsiz odam mevasiz daraxt kavidur»¹. Alloma bilim insonni jaxolatdan kutkarishning eng samarali vositasi ekanligiga xam urgu beradi: «Ilm bizni jaxolat korongusidan kutkarur, madaniyat, ma'rifat dunyosiga chiqarur, yomon fe'llardan, buzuk ishlardan kaytarur, yaxshi xulk, odob soxibi kilur. Bugun xayotimiz, salomatligimiz, saodatimiz, sarvatimiz, maishatimiz, ximmatimiz, gayratimiz, dunyo va oxiratimiz ilmga boglikdur»².

¹ Avloniy A. Odob bostoni va axlo= gulistoni. – Toshkent, I=ituvchi, 1994. – 10-bet.

² Avloniy A. Turkiy guliston yo'qud axlo=. – Toshkent, I=ituvchi, 1992. – 22-23-betlar.

O'quvchi dunyoqarashini shakllantirishning bir necha maqbul shakl, metod va vositalari bo'lib, ular sirasida ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy-goyaviy, iqtisodiy, xuquqiy, estetik va ekologik mavzularda tashkil etiluvchi suxbatlar, baxs-munozaralar, ma'ruzalar, muammoli vaziyatlarni yaratish asosida o'quvchilarni fikrlashga undovchi amaliy treninglar, debatlar, mustaqil ishlar, shuningdek, ishchanlik uyinlari yanada samarali sanaladi.

Mustaqil ishlarni tashkil etish, xususan, muayyan mavzu asosida o'quvchilarni kichiq ilmiy izlanishlarni olib borishga yullash ularning dunyoqarashlarini yanada boyib borishida poydevor bulib xizmat kiladi. Usmir xamda uspirinlarni ma'lum nazariya yoki ta'limotlarning goyalariga nisbatan tankidiy munosabat bildirish, metodologik moxiyatini ochib berish, shaxsiy fikrlarini bayon etishda asosli dalillarga tayangan xolda ish kurishga undash xam uzining ijobiy natijalarini beradi.

Ta'lim-tarbiya jarayonining izchil, uzluksiz, tizimli xamda aniq ijtimoiy maqsad asosida tashkil etilishi, mazkur jarayonda fanlararo aloqadorlik, shuningdek, dunyoqarashni shakllantirishda samarali sanaluvchi barcha mavjud omillarning birligiga tayangan xolda ish kurish kuzlangan maksadga erishishning kafolatidir. Mazkur xolat ma'lum ijtimoiy vokea-xodisalar moxiyatini turli nuktai nazardan baxolash, ularning rivojini kura bilish, bir xolatdan ikkinchi xolatga utishini kuzatish, ularning uzaro boglikligi va alokadorligi, bir-birini takozo etishini tushuna olish imkonini beradi.

Ta'lim-tarbiyani tashkil etish jarayonida fanlararo alokadorlik, ijtimoiy va tabiiy omillarning uzaro muvofik kelishiga erishish omillari, atrof-muxit xamda ijtimoiy munosabatlar ta'sirida shaxs kamolotini ta'minlashga erishish imkoniyatlaridan unumli foydalanishga intilish maksadga muvofikdir. Ta'lim muassasalarida o'quv predmetlari sifatida tavsiya etilgan fanlar asoslarining o'quvchilar tomonidan chukur uzlashtirilishi ularda keng dunyoqarashni shakllantirishga yordam beradi. O'qituvchilar o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllanishi xususida gamxurlik kila borib, doimiy ravishda ular tomonidan uzlashtirilgan ilmiy bilimlarni amaliyotda kullay olinishiga e'tibor berishlari zarur.

Fan o'qituvchilari u yoki bu konuniyatlar va ularning mohiyati bilan o'quvchilarni tanishtirib borar ekanlar, o'quvchilarga turli xayotiy vaziyatlarda ulardan foydalanish yoki ularga tayanib ish kurish lozimligini tushuntirib borishlari kerak.

Dunyoqarashning shakllanishida jamiyatda ustuvor o'rin tutgan mafkuraviy goyalar va ularning mohiyatidan tulakonli xabardor bulish uziga xos axamiyatga ega. Shu bois ta'lim muassasalarida yo'lga qo'yilayotgan ta'lim-tarbiya, xususan, ijtimoiy-gumanitar va tabiiy fanlar asoslari mohiyati bilan o'quvchilarni tanishtirish jarayonida O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy xayotida bosh mezon sifatida e'tirof etilgan milliy istiklol goyasi va mafkura mazmunida ilgari surilgan qarashlar xususida batafsil ma'lumotlar berib borish, ularga nisbatan o'quvchilarda muayyan munosabatni shakllantirish pedagogik jixatdan samarali yul xisoblanadi.

Iqtisodiy tarbiya o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning tarkibiy kismi. O'zbekiston Respublikasida bozor munosabatlari shakllanayotgan sharoitda o'quvchilarga iqtisodiy bilimlarni berish va ularda iqtisodiy faoliyatni yurita olish ko'nikma, malakalarni shakllantirish uziga xos axamiyat kasb etadi.

Iqtisodiy tarbiya - o'quvchilarga iqtisodiy bilimlarni berish, ularda iqtisodiy faoliyat (oila budjetini shakllantirish, oila xujaligini yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, kupaytirish, savdo-sotik munosabatlarini tugri tashkil etish va xokazolar)ni tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat bulib, ijtimoiy tarbiyaning muxim tarkibiy qismi sanaladi.

Iqtisodiy tarbiya ta'lim muassasalarida yulga kuyilayotgan iqtisodiy ta'lim bilan chambarchas xolda olib boriladi. Iqtisodiy tarbiyani tashkil etishda oila, ta'lim muassasasi va jamoatchilik urtasidagi mustaxkam xamkorlikka tayanish ijobiy natijalarni kafolatlaydi.

Iqtisodiy tarbiyani tashkil etish jarayonida kuyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

- o'quvchilarga iqtisodiy bilim asoslari (iqtisod, oila xujaligini yuritish va boshkarish, ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish, ishlab chiqarishni moliyalashtirish, kapital, tadbirkor, tadbirkorlik faoliyati, kichiq va urta biznes, ijara,

shartnomalar va ularni tuzish, banklar, bank operatsiyalari, byudjetni shakllantirish, daromad, bankrot, biznes-reja va boshkalar) borasida chukur bilimlar berish va ularni takomillashtirish;

- o'quvchilarda iqtisodiy ong va tafakkur, xususan, mavjud moddiy boyliklarga nisbatan okilona munosabatni tarbiyalash;

- ularda muayyan kasbiy yoki ishlab chiqarish ko'nikma va malakalarini shakllantirish;

- ularni iqtisodiy ishlab chiqarish jarayoniga faol jalb etish;

- o'quvchilarda tadbirkorlik faoliyatini tashkil etishga nisbatan extiyoj va layokatni yuzaga keltirish;

- ular tomonidan tor doirada bursada tadbirkorlik faoliyatining yulga kuyilishiga erishish.

Iqtisodiy mavzulardagi suxbat, baxs-munozara, xamda treninglar, ishlab chiqarish ilgorlari bilan uchrashuvlar, ishlab chiqarish korxonalariga uyushtiriluvchi ekskursiyalar, tadbirkorlik yoki muayyan kasbiy faoliyatni tashkil etish ko'nikmalarini shakllantiruvchi ishchanlik uyinlari, o'quvchilarning ishlab chiqarish borasidagi ijodiy kobiliyatlarini namoyish etishga imkon beruvchi kurik-tanlovlar, ularning iqtisodiy tafakkurini ustiruvchi iqtisodiy yunalishdagi konferentsiya, seminar va munozaralarni tashkil etish iqtisodiy tarbiya samaradorligini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov «Xalqimizning yo'li – mustaqillik, ozodlik va tub isloxotlar yo'lidir» nomli asarida kuyidagilarni bayon etadi: «Bozor munosabatlariga utish davrida o'quvchilarga iqtisodiy bilimlarni, marketing, menejment, biznes soxasida bizning iqtisodiy rivojlanishimizda bu tushunchalarnig moxiyati va roli borasida kuprok bilim berishimiz maksadga muvofikdir», - deya ta'kidlagan edi.

Iqtisodiy soxada amalga oshirilayotgan isloxotlarni samarali tashkil etish uning ilmiy asoslarini ishlab chiqishni takozo etadi. O'zbekiston Respublikasida Prezidenti I.A.Karimov asarlarida respublika iqtisodiy tarakkiyotining asosiy yunalishlari, omillari xamda tamoyillari batafsil ko'rsatib utilgan. Muallif bozor munosabatlarini shakllantirishning kuyidagi tamoyillariga aloxida urgu beradi:

1. Iqtisodiyotning xar qanday siyofiy mafkuralardan ozod qilish asosida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash¹.

2. Iqtisodiyotni, moliyaviy axvolni barqarorlashtirish –iqtisodiy isloxlarni amalga oshirishning muxim sharti².

1. Bozor iqtisodiyotiga utishda xalqning tub manfaatlarini kuzlash, davlatning iqtisodiy isloxlarni amalga oshirish tashkilotchisi va etakchisi bulishi³.

2. Pul siyosatini olib borishda mustaqil bulish, valuta zaxiralarini boyitish⁴.

3. Iqtisodiy isloxlarni amalga oshirishda konun ustuvorligiga erishish, iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligi, barcha mulk shakllarining teng xuquqliligi va xuquqiy jixatdan bab-baravar muxofaza etilishi⁵.

4. Bozor munosabatlari sharoitida axolini ijtimoiy ximoyalash⁶.

5. Iqtisodiy isloxlarning bosqichma-bosqich, evolyutsion tarzda amalga oshirilishi⁷.

Iqtisodiy tarbiyani uzluksiz amalga oshirishda ta'lim muassasalarida dars va darsdan tashkari sharoitlar, shuningdek, oilada amalga oshirilayotgan xarakatlar muxim axamiyatga ega. Iqtisodiy mazmundagi suxbatlar, uchrashuvlar, ekskursiyalar, tugaraklar ko'rinishidagi amaliy tadbirkorlik faoliyati (u yoki bu xunar yunalishidagi ijodiy ishlar)ni tashkil etish o'quvchilarda iqtisodiy tafakkurning shakllanishiga yordam beradi.

Ekologik tarbiya o'quvchilar dunyoqarashini shakllantirishning tarkibiy kismi. «Ekologiya» tushunchasi ilk bor nemis zoologi E.Gekkel tomonidan kullanilgan. Ekologik tarbiya ijtimoiy tarbiyaning muxim tarkibiy kismi xisoblanadi. Ekologik tarbiya (grekcha «oikos» -turar joy, makon, «logos» -fan) o'quvchilarga dastlabki ekologik bilimlarni berish, mavjud ekologik bilimlarini boyitish, ularda

¹ Karimov I.A. Izbekiston iqtisodiy siyosatining ustuvor yinalishlari. – Toshkent, O'zbekiston, 1993. – 5-bet.

² O'sha asar, 7-bet.

³ Karimov I.A. Bizdan ozod va obod Vatan =olsin. – Toshkent, O'zbekiston, 1994. – 5-bet.

⁴ Karimov I.A. Izbekiston iqtisodiy siyosatining ustuvor yinalishlari. – Toshkent, O'zbekiston, 1993. – 48-49-betlar.

⁵ Karimov I.A. Bizdan ozod va obod Vatan =olsin. – Toshkent, Izbekiston, 1994. – 271-273-betlar.

⁶ Karimov I.A. Buyuk kelajagimizning xuquqiy kafolati. – Toshkent, Sharq nashriyot-matbaa kontserni Bosh tahririyati, 1993, - 15-bet.

⁷ Karimov I.A. Bizdan ozod va obod Vatan =olsin. – Toshkent, O'zbekiston, 1994. 273-betlar.

tabiat va atrof-muxit muxofazasini tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga karatilgan pedagogik jarayondir.

O'zbekiston Respublikasida tabiat va atrof-muxit muxofazasini tashkil etishga aloxida e'tibor qaratilmoqda. Bu yulda amalga oshiriluvchi ijtimoiy-ekologik xarakat mazmuni «O'zbekiston Respublikasining Atrof-muxitni muxofaza qilish Milliy xarakat rejasi»da o'z ifodasini topgan.

Tabiat va atrof-muxitni muxofaza qilish, shuningdek, ekologik muammolarning ijtimoiy xavfi xususida to'xtalib, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov kuyidagi fikrni qayd etadi: «Ekologik xavfsizlik muammosi allaqachon milliy va mintaqaviy doiradan chiqib, butun insoniyatning umumiy muammosiga aylangan. Ekologiya xozirgi zamonning keng miqyosidagi keskin ijtimoiy muammolaridan biridir. Uni xal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo'lib, sivilizatsiyaning xozirgi kuni va kelajagi ko'p jihatdan ana shu muammoning xal qilinishiga boglikdir»¹.

O'quvchilarda tabiatga nisbatan tugri munosabatni qaror toptirish, mexr-muxabbatni uyg'otish, atrof-muxit musaffoligiga erishish ekologik muammolarni xal etish yo'lida muxim bosqich sanaladi.

Ekologik ta'lim o'quvchiga aniq maksadga muvofik, izchil, tizimli va uzluksiz ravishda nazariy ekologik bilimlarni berishga yunaltirilgan ta'limiy jarayonidir.

Nazariy ekologik bilimlar (ekologik ong) xamda atrof-muxit va tabiat muxofazasi yulida olib borilayotgan faoliyat birligi ekologik madaniyatni shakllantirishga xizmat kiladi. Ekologik ong tabiat va atrof-muxitning mavjud xolati, ularni muxofaza etish borasidagi tushunchalarning ongdagi ifodasi bulib, u murakkab ijtimoiy-psixologik xodisa sifatida namoyon buladi. Ekologik faoliyat esa ekologik bilimlarga tayanilgan xolda tabiat va atrof-muxit muxofazasini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan xatti-xarakatlar majmui demakdir.

¹ Karimov I.A. Izbekiston XXI asr bisa\asida: xavfsizlikka ta'udid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari.- T.: O'zbekiston, 1997.- 137-bet.

Ekologik madaniyat o'quvchining ijtimoiy talablarga muvofik tabiat va atrof-muxit muxofazasini tashkil etish kobiliyati.

Ekologik tarbiya ijtimoiy tarbiyaning yana bir muxim tarkibiy kismi bulib, uni tashkil etish jarayonida kuyidagi vazifalar xal etilishi zarur:

1. O'quvchilarning ta'lim jarayonida uzlashtirgan ekologik bilimlarini yanada oshirish.

2. Ularning tabiat va atrof-muxit ekologiyasi tugrisidagi tasavvurini boyitish.

3. O'quvchilarda tabiat va atrof-muxit muxofazasini ta'minlash ijtimoiy zaruriyat ekanligi tugrisidagi e'tiqodni shakllantirish.

4. O'quvchilarda ekologik faoliyat ko'nikma va malakalarni tarbiyalash xamda ularning tabiat va atrof-muxit muxofazasini ta'minlash jarayonida faol ishtirok etishlariga erishish.

Oila va jamiyatda tashkil etilayotgan ekologik tarbiyaning suxbat, davra suxbati, ekskursiya, baxs-munozara, ijodiy tanlovlar, uchrashuv, ijtimoiy-foydali mehnat (shanbalik, xashar, kukalamzorlashtirish) kabi shakl xamda suxbat, kuzatish, amaliy faoliyatni tashkil etish, ragbatlantirish va jazolash kabi metodlar yordamida tashkil etish o'quvchilarda ekologik madaniyatni qaror topishini ta'minlaydi.

O'quvchi tarbiyasida ishtirok etayotgan sub'ektlarning shaxsiy namunalari, o'quv manbalari, badiiy adabiyotlar, ommaviy axborot vositalari (shu jumladan, Internet) materiallari va ularning goyalari o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning muxim vositalari sanaladi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya shaxs dunyoqarashini shakllantirishning muxim omili. Shaxs dunyoqarashining shakllanishida ma'naviy-axloqiy tarbiya xam muxim uringa ega bulib, uni samarali tashkil etish o'quvchida ma'naviy-axloqiy ongni shakllantirishga yordam beradi. Axloqiy tarbiya muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya kilinishi zarur bulgan xulk-atvor koidalari, mezonlarini o'quvchilar ongiga singdirish ularda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari xamda axloqiy madaniyatni shakllantirishga yunaltirilgan pedagogik jarayon bulib, ijtimoiy tarbiyaning muxim tarkibiy kislmlaridan biri sanaladi.

Axloqiy tarbiyaning asosi axloq va axloqiy me'yorlardir. Axloq (lotincha «moralis» xulk-atvor ma'nosini bildiradi) ijtimoiy munosabatlar xamda shaxs xatti-xarakatini tartibga soluvchi, muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya kilinishi zarur bulgan xulk-atvor koidalari, mezonlari yigindisi. Axloqiy me'yorlar tugrisidagi bilimlar o'quvchilar ongiga ta'lim va tarbiya jarayonida singdirilib boriladi. Axloqiy tarbiyaning natijasi o'quvchilarda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari va axloqiy madaniyatning shakllanishida kurinadi.

Axloqiy ong - ijtimoiy ong shakllaridan biri bulib, jamiyat tomonidan tan olingan va rioya kilinishi zarur bulgan xulk-atvor koidalari, mezonlari, shuningdek, milliy istiklol goyasining o'quvchilar ongida aks etishidir.

Axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari xamda axloqiy madaniyat ta'lim-tarbiya jarayonida yo'lga qo'yilayotgan axloqiy, ijtimoiy-goyaviy, iqtisodiy, xuquqiy, estetik va ekologik mavzulardagi suxbat, baxs-munozara, debatlar xalq xo'jaligining turli sohalarida fidokorona mehnat qilayotgan, ilm-fan, madaniyat, ishlab chiqarish xamda sport sohalarida yuksak darajadagi muvaffaqiyatlarni qo'lga kirish bilan O'zbekiston Respublikasi nomini jaxonga mashxur qilayotgan, uning obrue'tiborining oshishiga o'zining munosib xissasini qo'shayotgan shaxslar xayoti va faoliyat to'grisidagi ma'lumotlardan samarali foydalanish, vatanparvarlik namunalarini ko'rsatgan, xalq qaxramonlari namunasida shakllantiriladi.

XULOSA.

Axloqiy tarbiya o'quvchilarda dunyoqarashni shakllantirishda xam muxim axamiyatga ega bulib, uni samarali tashkil etishda ong, xis-tuygu xamda xulk-atvor birligiga erishish maksadga muvofikdir. Zero, ular birligida ma'lum kamchiliklarning yuzaga kelishi xam o'quvchilarning komil shaxs bulib kamol topishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Dunyoqarash tabiat, jamiyat, inson tafakkuri xamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e'tiqodlar tizimidir.

Yuksak ma'naviy komillik, yurt ozodligi, obodligi va xalq farovonligi o'ulida fidokorona mehnat qilish, o'ziga va atrofdagilarga nisbatan talabchan bo'lish, o'zida

irodaviy sifatlarni tarbiyalay olish, intiluvchanlik, tashabbuskorlik, tashkilotchilik, ijodkorlik xamda mustaqil fikrlash layoqatiga ega bo'lish kabi xislatlarni mustaqil O'zbekiston Respublikasi xayotida ustuvor bo'lgan tamoyillar sifatida e'tirof etish mumkin.

O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jixatdan tarbiyalashda milliy istiqlol goyasi va mafkurasi asoslari tayanch omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Axloqiy tarbiyani tashkil etish jarayonida axloqiy mazmundagi suhbat, ma'ruza, baxs-munozara, konferentsiya, seminar hamda debatlardan foydalanish o'zining ijobiy natijalarini beradi.

Adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston tarakkiyotining poydevori. – Toshkent, Sharq nashriyot-matbaa kontserni, 1997.
2. Sinfidan va maktabdan tashkari tarbiyaviy ishlar Kontseptsiyasi. – Ma'rifat g., 1999 yil, 3 mart.
3. Maxkamov U. O'quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari. – Toshkent, O'zbekiston, 1993.
4. To'xtaev M. va boshq. Iqtisodiy bilim asoslari /Umumta'lim maktablari va kollejlar uchun. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.
5. Baratov P. Tabiatni muxofaza qilish,- T.: O'qituvchi, 1991.
6. Muxammadiev A. Tabiat muxofazasi va ekologiya. –T.: O'qituvchi, 1986.
7. To'xtaev A., Xamidov A. Ekologiya asoslari va tabiatni muxofaza qilish.- T.: O'qituvchi, 1994.
8. To'xtaev A.S. Ekologiya //O'quvchilar uchun kull. – T.: O'qituvchi, Ziyo-noshir , 2001.
9. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. – T.: Universitet, 1998.